

אחריות אפוטרופוס לנזקי קטן – 1181

למדנו על מקרים בהם קטן משלם ומקרים בהם הוא פטור ומחלוקות הפוסקים. ולקמן חיוב אפוטרופוס וחיוב הורים.

אור זרוע ב"ק סימן שמ"ז: (ובקצרה הגהות אושרי ב"ק פ"ח סימן ט')

מדלא קתני נתפח החרש נשתפה השוטה נתגדל הקטן חייבים לשלם משמע דאפילו לאחר זמן לא משלמי דלא היו בני דעת בשעת החבלה ולא חיילא חיובא עליהו. אבל רש"י זצ"ל פירש לקמן בפ' הגוזל עצים כפייה רפרם לרב אשי ששרף שטר חוב בילדותו ואגביה מיניה גוביינא מעליתא. משמע דקטן שהזיק חייב לשלם כשהגדיל.

ולכאורה מסתייע מפ' שור שנגח ד' וה' (דף לט.) גבי שור של חרש שוטה וקטן שהוחזקו נחנין שמעמידין להן אפטרופ' לשווינהו מועד דכי הדר נגח לישלם מן העליה ואיפליגו בה ר' יוחנן ור"י בר חנינא דר"י אמר מעליית יתומים ור"י ב"ח אמר מעליית אפטרופין וחוזרין ונפרעין מן היתומים לכי גדלי. וכ"ש היכא דנפשיהו אזקי דפרעי לכי גדלי.

האו"ז נוקט שניתן להסיק מדין השור לכל נזקי קטן (כגון שהזיק או חבל) – ויל"ע מה דינו של קטן שאין לו אפוטרופוס ויש לו נכסים? או שיש לו אבא? וכנ"ל – מה יסוד החיוב? הסבר את הדמיון בין השור לבין קטן שהזיק בעצמו. ולקמן דין תשלום באפטרופוס:

משנה בבא קמא פרק ח' משנה ד':

חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה. החובל בהן חייב והם שחבלו באחרים פטורין.

משנה בב"ק פ"ד משנה ד' (ב"ק ל"ט.) – ממוזן חש"ז שהזיק

שור של פקח שנגח שור של חרש שוטה וקטן - חייב, ושל חרש שוטה וקטן שנגח שור של פקח, פטור.... שור של חרש שוטה וקטן שנגח בית דין מעמידין להן אפוטרופוס ומעידין להן בפני אפוטרופוס.

בבא קמא דף ל"ט עמוד א

גמ'. הא גופא קשיא, אמרת: שור של חרש שוטה וקטן שנגח שור של פקח - פטור, אלמא אין מעמידין אפוטרופוס לתם לגבות מגופו; אימא סיפא: שור של חרש שוטה וקטן שנגח, ב"ד מעמידין להם אפוטרופוס ומעידין להם בפני אפוטרופוס, אלמא מעמידין להם אפוטרופוס לתם לגבות מגופו! אמר רבא, הכי קתני: ואם הוחזקו נחנין, מעמידין להם אפוטרופוס ומעידין להן בפני אפוטרופוס, ומשוינן להו מועד, דכי הדר ונגח לשלם מעליה. מעליית מאן? רבי יוחנן אמר: מעליית יתומין, רבי יוסי בר חנינא אמר: מעליית אפוטרופוס.

רבב"ם בפירוש המשנה:

אם נתרבו נגיחות שור חרש שוטה וקטן והציק לבני אדם אז מעמידין להם אפטרופין.

תוספות מסכת בבא קמא דף ל"ט עמוד א ד"ה אין מעמידין / מדוע לא מעמידין אפוטרופוס בשור ם

אין מעמידין אפוטרופוס לתם לגבות מגופו - תימה מאי טעם דאין מעמידין? ... ואין לומר נמי דהיינו טעם משום דפלגא נוקא קנסא ויתמי לאו בני קנסא נינהו דלמ"ד פלגא נוקא ממונא מאי איכא למימר... וגם אין לומר משום דאיהו גופיה כי מזיק פטור דפגיעתו רעה ממונו לא כ"ש ובמועד עבדי רבנן תקנה מפני תיקון העולם... וי"ל דהטעם הוא כיון דחס רחמנא על התם שלא ישלם נ"ש הלכך לגבי יתמי חשו עלייהו...

דייק היטב מדבריו האם חולק על סיום דברי האו"ז?

תוס' בב"ק ל"ט. ד"ה "דאי" כתב בשם ר"י:

טוב היה להם שלא היה להם אפוטרופוס, אלא בשביל תקנת העולם ממנין אותו כדי שישמור השור שלא יגח

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) ב"ק ד.

למעלה (דף ב א ד"ה ד' אבות נזיקין וכו' והמבעה) הובאה הגהת אשר"י (פרק החובל אות ט') שע"פ פירש"י לקמן (דף צח: בד"ה ואכפיה רפרם לרב אש"י) קטן שהזיק בקטנותו חייב לשלם כשהגדיל. ברם תוס' לקמן (דף לט א ד"ה אין מעמידין וכו') כתבו וז"ל וגם אין לומר משום דאיהו גופיה כי מזיק פטור דפגיעתו רעה ממונו לא כ"ש וכו' עכ"ל. יוצא שחולקים תוס' על רש"י והגהת אשר"י ולדעתם קטן שהזיק פטור לעולם אף כשיגדיל. אמנם בהגהת אשר"י (שם) כ' וז"ל וכן משמע פי שור שנגח ד' וה' (לט ב) דקאמר ר' יוסי בר' חנינא מעליית אפוטרופוס וחוזרים ונפרעים מיתמי לכי גדלי וכ"ש היכא דאזקי נפשיהו עכ"ל. הגה"א מסיק ממה שבית דין מעמידין אפוטרופוס על שורו של קטן שלא זיק כש"כ שיעמידו אפוטרופוס על גופו של הקטן שלא זיק.

אך התוס' חולקים על הגה"א ולשיטתם אין מעמידין אפוטרופוס על גופו של הקטן לשומרו מלהזיק ולפיכך קטן שהזיק פטור. ונראה שהתוס' סוברים כביאור הראשון בפטור אדון העבד שא"א לשמור אדם מלהזיק. לפיכך אין ב"ד מעמידין אפוטרופוס לשמור את גופו של קטן משום שאין אדם יכול לשמור אדם אחר, וקטן מופקע כמו עבד.

ואילו הגה"א סובר שמעמידין אפוטרופוס על גופו של קטן כי לפי דעתו אדם נתפס תחת שמירת אדם אחר וניתן לאפוטרופוס לשמור את גופו של הקטן. אולם הבעלים של העבד פטורים מפני שהעבד עצמו חייב בשמירת גופו ובכך התחייב מדין אדם המזיק, וחייב אדם המזיק של העבד עצמו מפקיע את חייב ממונו מבעליו.

אף חלוקים הגה"א והתוס' ביסוד המחייב של אדם המזיק. אליבא דהגה"א הוא מעשה המזיק, ולפיכך אף קטן שהזיק חייב שכן מעשיו נקראים בשם מעשה מזיק. ואילו לתוס' המחייב הוא אי - שמירת גופו וקטן פטור לפי שאינו בר שמירה. ועיין בשיעורים לתחילת המסכת.

המשך

יש לחקור בתשלומי אדם המזיק:

+ אם יסוד המחייב הוא ביטול חובת שמירה, דהיינו שפשיעת הבעלים בשמירת המזיק מחייבתם לשלם את הנזק וכמבואר במשנה לקמן (דף ט ב) וז"ל כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו עכ"ל,

+ או שהמחייב דאדם הוא עצם מעשה הנזק שעשה ולא במה שפשע בשמירת גופו. שהרי מסתבר שבאדם אינו חל שם מזיק ואין חובת שמירת נזקין מוטלת עליו, דדוקא כשנמצא ברשותו של אדם חפצא של מזיק חלה עליו לשומרו מלהזיק. אמנם אדם הואיל ואינו נקרא בשם מזיק לא יחול עליו חיוב שמירת מזיקים ומתחייב לשלם עבור מעשה ההזיק ולא בגלל פשיעה בשמירת גופו.

ונראה להביא ראיה משיטת רש"י (וכמבואר בראשונים) לקמן (דף צח: בד"ה ואכפיה רפרם לרב אש"י) וז"ל ששרף שטר חבירו בילדותו עכ"ל, דאדם שהזיק בקטנותו חייב לשלם כשיגדיל. מאידך אם הזיק שור של קטן פטור הקטן מלשלם (עי' לקמן דף לט א) משום שאינו בר שמירה ולא פשע בחיוב של שמירת שורו. ומוכח שאדם המזיק בגופו אינו חייב משום אי - שמירה אלא מחמת עצם מעשה ההזיק שעשה ומעשה קטן חשוב למעשה מזיק ומשום כך חייב לשלם כשיגדיל...

יש לברר ענין נוסף בחיוב אדם המזיק. אמנם הכל מודים שאדם המזיק עובר באיסור, שכן מצוות רבות מורות על כך כגון האזהרות של השבת אבידה, לא תעמד על דם רעך, ואהבת לרעך כמוך וכו' וכו'. אך יש לחקור אם חיוב התשלומין מהוה עונש למעשה העבירה או"ד חיוב בעצמו הוא ואינו נובע מן האיסור ?

והנה הבאנו למעלה את שיטת רש"י (דף צח ב) דקטן שהזיק חייב לכשיגדיל. ומוכרח מרש"י שאינו עונש שהרי קטן לאו בר עונשין. ובהגהת אשר"י... אליבא דהגהת אשר"י שמקורה בס' אור זרוע (פסקי בבא קמא סי' שמי"ו) קטן שחבל חייב לשלם כשיגדיל כמו קטן שהזיק שחייב לשלם.

ברם הגר"ח זצ"ל טען שאין הנידון דומה לראיה. רש"י מחייב קטן שהזיק ממון חברו שכן עשה מעשה נזק ומעשה הנזק מחייבו בחיוב תשלומין בעלמא. חיוב החובל, לעומת זה, אינו חיוב תשלומין פשוט אך עונש ממון משום הלאו דלא יוסיף. סמוכין לכך משיטת הרמב"ם שחיוב הנזק של חובל הוא קנס ולא ממון (פ"ה מהל' חובל הל"ו), וזה מוכיח שהחיוב מהווה עונש. הרי שחיוב חובל עונש הוא ואילו חיוב אדם המזיק חיוב ממון בעלמא הוא ולא חלות דין עונש.

ובכן העלה הגר"ח זצ"ל שמסתבר שלא כהגה"א ודברי רש"י משתייכים לקטן שהזיק ממון שהוא מתחייב מחמת מעשה ההזיק שעשה ומדין תשלומי ממון בעלמא. מאידך קטן שחבל פטור אף משיגדיל כי קטן אינו בר עונשין ואף לא עונש ממון.

מהמשנה לקמן (דף פז א) יש סיוע לגר"ח זצ"ל וז"ל חש"י פגיעתן רעה כו' והם שחבלו באחרים פטורין. העבד והאשה פגיעתן רעה כו' והם שחבלו באחרים פטורין אבל משלמין לאחר זמן. נתגרשה האשה נשתחרר העבד חייבין לשלם עכ"ל. בנוגע להעבד ואשה איתא שחייבים לאחר זמן ואילו בקטן לא הוזכר שחייב לכשיגדיל, ומשמע שפטור מחבלה אף משהגדיל.

והנה לדברי הגהת אשר"י יתכן לומר שתשלומי הזיק הם עונשין, אלא שדינם שונה מעונשי הגוף. קטן פטור מעונשין בגופו כגון ממיתה וממלקות, אבל קטן מתחייב בעונשי ממון. וסובר הגה"א שבין חבלה ובין אדם המזיק חיובי עונשי ממון הם, ומאחר שקטן שהזיק חייב מדין עונש ממון לשלם לכשיגדיל ה"ה קטן שחבל נענש לשלם לכשיגדיל ממון דחבלה....

שו"ת ב"ח (ישנות) סימן סב

ותו נראה דחש"י אינה/אינם/ פטורים אלא בעודן חש"י אבל לאחר שהגדיל הקטן ונשתפה השוטה חייבים לשלם והכי איתא להדיא בהגהת אשר"י פי החובל וז"ל מיהו קטן חייב לשלם כשיגדיל וכן פירש"י פי הגוזל עצים כפ"י רפרם לרב אשי ששרף שטר חברו בילדותו ואגבי מיניה גובינא מעלייתא וכן משמע פי ד' וה' דקאמר ר"י בר חנינא מעלייתא דאפוטרופסים וחוזרים ונפרעים מיתמי לכי גדלי וכ"ש היכא דאזקי נפשיהו מא"ז עכ"ל:

איברא דהרמב"ם בפ"א דה' גנבה פסק דאפילו הגדיל הקטן ונשתפה השוטה ונתפקח החרש אינן חייבי לשלם וכ"כ בפ"ד דה' חובל ומזיק וצ"ל דקמפרש להא דרב אשי דלאחר שהגדיל והיה בן י"ג שנה קשרף ליה דזה נמי בילדותו קרינן ל"י וכן ההיא דד' וה' איכא לדחויי דטפי חייב בשור של קטן שהזיק מאלו הזיק בגופו, דשור שהזיק דממונו הוא שהזיק והממון אין בו דעת להזיק וא"ה (-ואפילו הכי) חייבתו התורה לשלם א"כ חלה חיוב התשלומין על ממונו של בעל השור ושוב אין חלוק בין שהבעל השור הוא גדול או קטן לעולם חייל החיוב על ממונו משא"כ באדם המזיק דפשיטא דאיכא חלוק בין גדול בן דעת לקטן שאינו בן דעת כנ"ל בדעת הרמב"ם וכן פסק בח"מ סי' שמ"ט ולפי הנראה דהכי נקטינן וכן פסק בש"ע ודלא כהגהת אשר"י ע"ש א"ז שהביאתי/שהבאתי.

והכי משמע באשר"י דלאחר שכתב המשנה בפי החובל כתב דנתגרשה האשה ונשתחרר העבד חייבים דלא דמי פטורייהו לפטורא דחש"י דהנך לאו בני עונשין נינהו אבל פטורייהו דעבד ואשה משום דאין להם נכסים הלכך שמין כל ה' דברים וכותבין ונותנין ביד הנחבל וכשיהו להם נכסים ישלמו כו' אלמא להדיא דבחש"י פטורים אף לאחר שיגדל הקטן וכו' וכן הוא בתשובת מוהר"ם מפדוואה בסוף ספרו ממש ע"ש:

דבר חבירו (הרב דב ליאור) – ד' חלקי השו"ע חו"מ סימן יז

שאלה האם יש עניין שהורים ישלמו על נזק שנעשה על ידי קטן? תשובה. קטן שהזיק אינו חייב לשלם אפילו אם יש לו נכסים על שמו עיין שו"ע חו"מ סימן צו סעיף ג. אמנם אם יש לקטן שוורים שמזיקים מעמידים להם אפוטרופוס אבל על היזק שלו אינו חייב לשלם. ולפי המחבר גם לכשיגדל פטור. אולם הרמ"א (או"ח סימן שמג סעיף א), ובמשנה ברורה ס"ק ט כותב דאם הגדיל יש עניין שישלם מה שהזיק בקטנותו אבל אין לחייב את ההורים? יש בתי ספר שמחתימים הורים על התחייבות לשלם אם בנם יזיק ואם חתמו אכן חייבים לשלם אבל מצד עיקר הדין אין אפשרות לחייב. סיכום הורים פטורים מתשלום נזקו של קטן אא"כ התחייבו לכך מראש.

דייק מדבריו: אם יש לקטן יש שוורים ויש לו הורים – האם נחייב את ההורים (לשמור, לשלם) – שאינם גרועים מאפוטרופוס? לשונו "אבל על היזק שלו אינו חייב" – כשיטת תוס' או האו"ז?

תחומין יח מאמר הגר"ג גולדברג זצ"ל / קטן שהזיק במשחק בכדור עמ' 48 / גנזי תחומין עמ' 286

קטן שהזיק פטור... דעת הגהות אשר"י (ב"ק פ"ח סי' ט) היא שקטן שהזיק חייב לשלם כשהגדיל, אבל לא קיימא לן כדעה זו, וכמש"כ ר' עקיבא אייגר (שו"ת סי' קמז ד"ה נראה): "ודעת הגהות אשר"י... דעת יחידאה הוא, וכ"כ להדיא במשנה-למלך פ"י מהלכות מלוה ולוה הי"ד ד"ה והיכי שהקטנים וכו'".

אכן נראה שיש לחייב את האב, כיון שהכדור הוא שלו, והרי זה דומה למניח אבנו, סכיננו ומשאו בראש גגו ונפלו ברוח מצויה, שחייב לשלם מדין תולדה של אש. וכן מצינו שכלב שנטל חררה והדליק גדיש, שחייב בעל הכלב. והקשו בגמ' (ב"ק כג,א): "ולייחייב בעל הגחלת?" ופירשו בתוס' שם, שהשאלה היא שיחייב בעל הגחלת נמי - היינו, ששניהם, בעל הכלב ובעל הגחלת, ישלמו ההיזק היוצא מזה. שכל שלא שמר גחלתו שלא יבוא כלב ויזיק בו, חייב משום אש, כמניח אבנו, סכיננו ומשאו על ראש גגו ונפל ברוח מצויה, שחייב מדין אש. ומעתה, אם לא שמר אדם כדורו, ובא קטן ונטלו והזיק בו חייב משום אש.

אמנם, המוסר שלהבת לקטן והזיק בו, פטור מדיני אדם עד שימסור לו עצים. אך יש לחלק, ששלהבת אין דרכו של תינוק להדליק בו גדיש, ולכן כל שמסר לו שלהבת, אינו נחשב כברי הזיקא עד שימסור לו גוואז (עצים יבשים ודקים), דאז ודאי פשע. בנידון דידן, שמסר לו כדור שדרך היא לזרוקו, נראה מסברה שדומה יותר לגחלת שלא שמרו מכלב, מאשר לשלהבת שמסרה לקטן. ובפרט בנידון דידן, שדרך הקטן היא להפילו, ואך מקרה הוא שעד כה לא פגע בחלון. אא"כ הזהירו אביו שלא יזרוק את הכדור החוצה, שאז אפשר לדמות את הכדור לגחלת...

אכן מסתימת הפוסקים והמפרשים גבי שולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן, שבמסר לו גוואז וסילתא דברי היזקא וחייב דיני אדם לא הזכירו שהמשלח אינו חייב אלא חצי נזק. ומדסתמו שחייב, משמע שחייב כל הנזק. ובעל כרחך צריך לומר, שכל שהפיקח עשה אש או תקלה והחש"ו הביא את האש או את התקלה - חייב הפיקח בכל, שכך דינו של אש, שחייב בעל האש אף אם כח אחר מעורב בו. ולכן חייב בעל הגחלת הכל, אם הביאו קטן... אכן בנידון דידן מסתבר שהקטן היה שוגג. ואף שאדם מועד לעולם, מכל מקום לא ברור שבאופן זה מכין את הקטן, וכל שכן שאין נוטלים את כספו. אבל את אביו, שלא שמר על הכדור, אותו יש לכאורה לחייב משום אש.

